

“Муаллим Концептининг Этимологияси”

Мамасолиев Рустамжон Адхамжонович
Фарғона давлат университети, ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ: Ушбу мақолада “муаллим” концептининг дунё тилларида ишлатилиши ва уларнинг этимологияси ҳақида гап кетади, унда “муаллим” концептини жаҳон тилларидаги ўхшашлик ва ноўхшашаликлари таҳлили эътибор берилди.

КАЛИТ СЎЗЛАР: муаллим, концепт, этимология, илм, тил, маданият тили, устоз, миллат.

Этимология (юн.-ҳақиқат; сўзнинг ҳақиқий маъноси ма логия)-1) сўз морфемаларнинг келиб чиқишини ўрганувчи тилшунослик бўлими; 2) сўзнинг келиб чиқишини аниқлашга қаратилган тадқиқот усуллари мажмуи; 3) сўзнинг келиб чиқиши. XIX аср тилшунослигида “Этимология” термини “грамматика” маъносида ҳам қўлланган. Ҳар бир лексикада муайян миқдордаги сўзлар борки, уларнинг шакли билан маъноси ўртасидаги боғлиқлик шу тил егалари учун тушунарли бўлиб қолган, чунки сўзнинг тарихан ўзгара бориши унинг дастлабки шакл ва маъносини хиралаштириб қўяди, бундай сўз структурасини тилдаги мавжуд ясаиш қолиплари орқали изоҳлаб бўлмайди. Этимологик таҳлилнинг мақсади муайян сўзнинг қачон, қайси тилда, қандай ясаиши қолипи бўйича, қайси тил материали асосида қандай шакл ва маънода бўлганини аниқлашдир[1].

Тилшунослик бўлими ҳисобланган Этимологиянинг асосий вазифаси қадимий манбаларни ҳамда тил туғат таркибининг шаклланиш жараёнини ва унинг дастлабки, қадимий ҳолатини тиклашдан иборатдир[2].

Биз ҳам тадқиқотимиз мобайнида юздан ортиқ дунё тилларида “муаллим” концептининг ифодаланишига эътибор қаратишга ҳаракат қилдик ва дунё тилларида “муаллим” концепти ва унинг дунё тилларида қўлланиш этимологиясини ўрганиб чиқишни ўзимизга мақсад қилиб олдик.

Масалан: **Азарбажон тилида [müəllim]** деб аталиб, унинг этимологиясига қуйидагича изоҳ берилган.

Müəllim (ərəb. معلم) Fars: İnglis - müəyyən bir fənni tədris etmək səlahiyyəti olan şəxs və ya məktəbdə bir fənni tədris edən şəxs. +

Таржимаси: Ўқитувчи- араб тилида: [mʻlm], форсчада эса : [mʻlm], инглиз тилида маълум бир фан бўйича ўқитиш жараёнини олиб боровчи ваколатли шахс ёки мактабда бирон бир фандан дарс берувчи шахс;

Азарбажон халқининг изоҳли луғатида эса қуйидагича изоҳ қолдирилган: MÜƏLLİMLƏ (məktəbdə hansısa fəndən dərs deyən) Müəllim dərsi uşaqlara dönə-dönə təkrar edirdi (M.İbrahimov); MİRZƏ (qoca) [Cənnətəli ağa:] Sənin nəminə, mirzo, nəğməm toxunana qədər oxumadım.. (N.Vəzirov); MAQOZ, MAKSIZ (köhnə) Bir neçə dəqiqə pıçıldayandan sonra Əbdülhəsənzoda Xəlilə zəng vurdu və Zəki əfəndi müəllim ona belə cavab verdi... (C.Məmmədqulzoda); USTAD (mac.) Ey narahat müəllim; Dilimiz yanır (Ə.Səhhət)

Таржимаси: MÜƏLLİMLƏ-ўқитувчи(мактабда бирон ыр фандан дарс бирадиган шахс) Ўқитувчи болаларга дарсни қайта-қайта такрорлади(М.Иброхимов); MIRZA(кекса)[Жаннатли оға:]; Жонингиз учун, Мирзо қўшиғим тегганчалик куйламадим(Н.Вазиров); MAQOZ, MAQSIZ (эски); Бир неча дақиқа пичирлаб гаплашгандан сўнг, Абдулханзода Халилга қўнғироқ қилди ва домла Заки афанди унга шундай жавоб берди...(Ж.Маммадқулзода); USTAD(мак); Эй тинимсиз устоз! Дилимиз ёниб кул бўлди!

Араб тилида:[معلم]-[muealim]

المعلم ، المعروف أيضًا باسم مدرس المدرسة أو المعلم رسميًا ، هو شخص يساعد الطلاب على اكتساب المعرفة أو المهارات أو السمات.

Таржимаси: Ўқитувчи: шунингдек, мактаб ўқитувчиси ёки расмий равишда ўқитувчи деб аталди, ўқувчиларга билим, малака ёки фазилатларни эгаллашга ёрдам берадиган шахсдир.

Араб тили изоҳли луғатида қуйидагича таъриф берилган:

[غير متصل]:

- الحصان المجمع الذي علمني / علمني.
- أن يكون لديه مهنة بدون تعليم عالي (للحصول على درجة جامعية يسمى مدرسًا أو أستاذًا) "مدرسًا قويًا - اذهب إلى المعلم واحترمه ... المعلم يشبه الرسول تقريبًا". بيت المعلمين. الكليات لديها برامج تدريب خاصة للمعلمين. ... أكثر
- الأفراد المؤهلون للعمل بشكل مستقل في إحدى مهن "معلم النجارة / الهندسة المعمارية".

Таржимаси: Ўқитувчи [бирлик]: Менга ўргатган/ ўргатган от кесим; Олий маълумотли ёки олий маълумотли бўлиши муҳиммас (университет даражасига келсак, уни ўқитувчи ёки профессор деб аташди);” кучли ўқитувчи-устознинг қадрига етиб, уни ҳурмат қилинг... ўқитувчи деярли хаворийга ўхшайди”. Ўқитувчилар уйи.: ўқитувчилар тайёрлаш учун махсус ўқув дастурлари бўлган коллеж...

Қозоқ тилида: мұғалім [muğalim]-этимологияси: Ол араб тілінен шыққан. معلم «мұғалім»

Таржимаси: Араб тилидан келиб чиққан бўлиб,[m ‘lm]-ўқитувчи"

Қозоқ тили изоҳли луғатида қуйидагича таъриф берилган: Мұғалім – ұстаз, ұстаз, тәрбиеші, ұстаз

Таржимаси: Муаллим-ўргатувчи, ўқитувчи, устоз, дарс берувчи киши, ўқитувчи, педагог;

Қирғиз тилида: мугалим[mugalim]; этимологияси: Ал араб тилинен келген. معلم "мугалим";

Таржимаси: Араб тилидан кириб келган [m ‘lm]-ўқитувчи;

Қирғиз тили изоҳли луғатида қуйидагича изоҳ келтирилган: Мугалим – мугалим, мугалим, тарбиячы, мугалим;

Таржимаси: Муаллим- ўргатувчи, ўқитувчи, устоз, дарс берувчи киши, ўқитувчи, педагог;

Малтий халқи тилида: ghalliem- Ghalliem (xi kultant magħruf ukoll formalment bħala ghalliem) huwa persuna li tgħin lill-istudenti jiksbu għarfien u ħiliet;

Таржимаси: Ўқитувчи (баъзан расмий равишда ўқитувчи сифатида ҳам қўлланади) –талабаларга билим ва кўникмларини эгаллашга ёрдам берадиган шахс ҳисобланади;

Малий тили изоҳли луғатида қуйидагича изоҳ келтирилган: **Ghalliem** -huwa ghalliem, ghalliem, tutur, ghalliem;

Таржимаси: Muallim- ўргатувчи, ўқитувчи, устоз, дарс берувчи киши, ўқитувчи, педагог;

Суахили халқи тилида: mwalimu- ўқитвчи (арабча сўздан келиб чиққан бўлиб, ўқитувчи, мактаб ўқитувчиси ва эхтимол тарбиячи) - бошқаларга билим, билим ва кадриятларни эгаллашга ёрдам берувчи шахс;

Суахили тили изоҳли луғатида қуйидагича изоҳ берилган: Kazi hii inaweza kufanywa na mtu yeyote katika nafasi fulani, kama vile mzazi au jamaa akimfundisha mtoto nyumbani, lakini kwa wengine, ni njia ya kupata pesa wanayohitaji karibu kila siku kwa miaka mingi, kwa mfano, shuleni. Napo, mwalimu lazima awe na shahada ya kitaaluma au stahada kwa mujibu wa sheria za nchi na kiwango cha elimu kinachotolewa;

Таржимаси: Бу касбни маълум бир лавозимда бўлган ҳар бир киши бажариши мумкин,масалан, уйда бўлганда ота-она ёки қариндош муаллим сифатида ўргатади, лекин кўпинча бошқалар учун бу кўп йиллар давомида деярли ҳар куни талаб қилинадиган пул топишнинг бир усули ҳисобланади, масалан, мактабда .Мактабда ўқитувчи мамлакат қонунларига ва тақдим этилган таълим даражасига кўра илмий даража ёки дипломга эга бўлиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. L.E.Pizani V., Etimologiya, per. sital., M., 1956; Sevortyan E.V.
2. Etimologicheskiy slovar tyurkskix yazikov, T., 1—4, M., 1974—84; Rahmatullayev Sh., O‘zbek tilining etimologik lug‘ati, T., 2000.
3. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti. 7-noyabr 2014.
4. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent. 2000-2005.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А.Мадвалиев таҳрири остида (2006-2008)